

**Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın
Üçüncü Ulusal Program'ın
Taslak Metnine İlişkin
Değerlendirme Raporu**

[3. Ulusal Program 30 Aralık 2008 tarihinde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından olduğu gibi onaylandığı için 15 Eylül 2008 tarihinde TİHV tarafından hazırlanmış olan bu raporu herhangi bir değişiklik yapmaksızın, olduğu gibi kamuoyuna yeniden sunmayı uygun buluyoruz.]

Türkiye İnsan Hakları Vakfı
Eylül 2008

Human Rights Foundation of Turkey (HRFT)
Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV)
Akbaş Mah. Sarıca Sokak No:7/1 Altındağ 06080 Ankara
Phone: +90 (312) 310 66 36
Fax: +90 (312) 310 64 63
e-mail: tihv@tihv.org.tr
http: www.tihv.org.tr

İ ç i n d e k i l e r :

GİRİŞ	3
İşkence ve Kötü Muamele	5
İfade Özgürlüğü	14
Din ve Vicdan Özgürlüğü	17
Toplanma ve Dernek Kurma Özgürlüğü	19
Ayrımcılıkla Mücadele	21
<i>Farklı Dil ve Lehçelerde Öğrenim ve Yayın Hakkı:</i>	21
<i>Ottawa Sözleşmesi:</i>	22
İnsan Hakları Kurulları	24
Uluslararası Ceza Divanı Statüsü	28
SONUÇ	
TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VAKFI'NIN ÖNERİLERİ	29

GİRİŞ

Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV), İnsan Hakları Derneği ve 32 insan hakları savunucusu aydın tarafından 1990 yılında Türk Medeni Yasası'na göre kurulmuş, hükümet dışı ve bağımsız bir kuruluştur. Statüsü 30 Aralık 1990 tarihli ve 20741 sayılı *Resmi Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

TİHV hükümet dışı bir kuruluş olup, çalışmalarını Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri tarafından imzalanmış olsun ya da olmasın bütün uluslararası sözleşmeler ışığında yürütmektedir.

Genel Merkezi Ankara'da olan Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın İstanbul, İzmir, Adana ve Diyarbakır'da temsilcilikleri bulunmaktadır.

Hükümetlerden, insan haklarına aykırı uygulamalar yapan kurum ve kişilerden bağış ya da destek almamayı ilke kabul eden Türkiye İnsan Hakları Vakfı;

- insan hak ve özgürlükleri konusunda yayın ve dokümantasyon yapar,
- hangi nedenle olursa olsun işkence gören kişilerin fiziksel ve ruhsal tedavi ve rehabilitasyonlarına, yakınlarının ise ruhsal tedavilerine yardımcı olur,
- işkenceyi belgelemek üzere çalışmalar yürütür, işkence gören kişinin hak arama çabasına katkıda bulunur,
- işkence ve diğer insan hakları ihlallerine karşı kamuoyunu bilgilendirici ve eğitici çalışmalar yürütür,
- bilimsel araştırmalar yapar.

Raison D'être'i (varlık nedeni) insan haklarının savunulması, güçlendirilmesi ve geliştirilmesi olan TİHV, "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (Taslak)" başlığını taşıyan metni de bu temel amaç doğrultusunda değerlendirmiş ve görüşlerini bir rapor haline getirmiştir.

Değerlendirme Başlıkları

Üçüncü Ulusal Program (Taslak) metnine genel olarak baktığımızda, metnin dört ana başlıktan -giriş, siyasî kriterler, ekonomik kriterler, üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği- oluştuğunu ve ağırlığın son iki başlıkta toplandığını gözlemlemekteyiz. Toplam 410 sayfalık söz konusu taslağın sadece 8 sayfasında, "siyasî kriterler" başlığı altında, insan hakları ile ilgili bölümlere yer verilmiş olması temel yaklaşımdaki sorunu göstermesi açısından bir ipucu teşkil etmektedir.

Değerlendirme için öngörülen kısıtlı sürede gözlemleyebildiğimiz kadarıyla her ne kadar "Giriş" bölümünde "Katılımcı demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlükler sadece birer evrensel insanlık değeri değil, ekonomik ve siyasal istikrarın ve kalkınmanın en güvenilir dayanağıdır"¹ deniyor olsa da söz konusu metnin geneli ve özellikle son iki bölüm bu anlayışı yansıtmamaktadır. Oysa ki "ekonomik kriterler", "üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği" başlıkları altında eline alınan ve görünüşte insan haklarından ayrı ve özerkmiş gibi görünen konular, insan haklarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemekte ve onun altyapısını oluşturmaktadır.

¹ Taslak, s.2, p.2.

“Giriş” ve “Siyasi Kriterler” bölümlerinde insan hakları kavramına ve bu kavramla yakından ilişkili diğer kavramlara geniş yer verilmesine rağmen yapılması hedeflenen değişikliklerin ne yönde, nasıl ve ne zaman yapılacağı konusu metinde yer almamaktadır. Örneğin, *Üçüncü Ulusal Program (Taslak)* metninde “İşkenceye ve Diğer Zalimâne, Gayrı insanî veya Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı BM Sözleşmesi’ne Ek İhtiyari Protokol uygun bir zamanda onaylanacaktır” (s.7, p. 10) şeklinde söz edilen Ek İhtiyari Protokol’ün vakit kaybetmeksizin onaylanması gerektiğini Vakfımız yıllardır dile getirmektedir. Elbette genel olarak Ulusal Programların kendisine yanıt olarak hazırlandığı Katılım Ortaklığı Belgeleri gibi “genel yönelimleri belirttiği”nin farkındayız ama yapılacak değişikliklerin ve yasal düzenlemelerin ne yönde, nasıl ve ne zaman yapılacağını kamuoyunun bilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Kaldı ki, “Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği” bölümünde 2013’e kadar yapılacak yasal ve idarî düzenlemelerin tarihlerine yer verilirken insan haklarına ilişkin konularda hiçbir tarihin belirtilmemiş olması dikkat çekicidir.

TİHV’in doğrudan ilgi alanı içinde olduğu için, onlarca yıldır çok geniş bir kesimin gündemde tuttuğu yeni bir anayasanın hazırlanması sorununun, artık somut adımların atılma zorunluluğunu derinden hissettiğimiz Kürt sorununun ve Vakfımıza başvuranlarda izolasyon (tecrit) uygulamalarının olumsuz sonuçlarını somut olarak gözlemlediğimiz cezaevlerinde izolasyon sorununun *Üçüncü Ulusal Program (Taslak)* metninde ele alınmadığını ama bu sorun öbeklerine söz konusu metinde yer verilmesi gerektiğini vurgulamak isteriz.

Türkiye’nin demokrasi ve insan hakları sorunu yokmuş algılaması ile kaleme alınan *Üçüncü Ulusal Program (Taslak)* metni Türkiye’nin demokratikleşmesine hizmet etmeyeceği kanısındayız.

Uygulanan Yöntem

Vakfımız *Üçüncü Ulusal Program (Taslak)* metnini insan hakları perspektifinden öngörülen sürenin elverdiği ölçüde değerlendirmiş ve görüşlerini bir raporda somutlaştırmayı uygun bulmuştur. Vakfımızın hazırladığı raporda, taslak metinde yer alan görüşler çeşitli başlıklar altında toplanmış; ilk olarak *Üçüncü Ulusal Program (Taslak)* metninde yer verildiği şekliyle bu görüşler aktarılmış; ardında da raporda girintili olarak sunulan vakfımızın görüşlerine ve önerilerine yer verilmiştir. Raporumuzun son bölümünde önerilerimize bir bütün olarak yeniden yer vererek okuyucu için kolaylık sağlanması hedeflenmiştir.

İşkence ve Kötü Muamele

Üçüncü Ulusal Program (Taslak) metninde;

(s. 3, p.2) “(...) işkence ve kötü muamelenin önlenmesine yönelik kapsamlı yasal ve idari düzenlemeler yapılmış ve ‘sıfır hoşgörü’ politikası uygulamaya konmuştur”.

(s.3, p.4) “İşkence ve kötü muamelenin önlenmesi bağlamında kamu görevlilerinin bilinçlendirilmesi amacıyla genelgeler yayımlanmıştır”.

(s.7, p.2) “ ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ ve ‘Türk Ceza Kanunu’ hükümleri ile ‘Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi’ tavsiyeleri doğrultusunda işkence ve kötü muameleye karşı ‘sıfır hoşgörü’ politikası kapsamında kabul edilen önlemlerin tüm kamu görevlilerini kapsayacak şekilde uygulanmasına ve cezasızlığın önlenmesine önem verilmeye devam edilecektir.”

(s.7, p. 10) “ ‘İşkenceye ve Diğer Zalimâne, Gayrı insanî veya Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı BM Sözleşmesi’ne Ek İhtiyari Protokol uygun bir zamanda onaylanacaktır” denmektedir.

Durum değerlendirmesi:

a) *Üçüncü Ulusal Program (Taslak)*’da, yer alan bu soyut ve yüzeysel ifadeler hem ülke gerçekliğine denk düşmemektedir, hem de işkence ve kötü muameleyi gerçekten önleyebilecek bütünlüklü yaklaşımdan uzaktır. Çünkü bu ifadeler işkencenin Türkiye’de sistematik bir olgu olduğu gerçeğini yok sayan bir anlayışın ürünüdür.

Oysa aşağıda sıralanan veri ve olgular, “sıfır hoşgörü” politikasının şimdiye kadar önleyici bir rol oynayamadığını, işkence ve kötü muamele olaylarının bütün ciddiyeti ile devam etmekte olduğunu göstermektedir.

2006 yılında işkence ve kötü muamele gördüğü gerekçesi ile TİHV’e tedavi için başvuran kişi sayısı 337 iken, 2007’de bu sayı 452’ye çıkmıştır. 2008 ilk 8 ayında ise başvuran sayısı 287 olarak gerçekleşmiştir. TİHV’e 2008 yılı ilk sekiz ayı içinde başvuru yapan 287 kişiden 165’i aynı yıl içinde işkence gördüğünü beyan etmiştir. 2007 yılı içinde başvuru yapan 452 kişiden 320’si aynı yıl içinde işkence gördüğünü beyan etmiş idi. 2006’da ise bu sayı 222 idi.

DTP Batman Milletvekili Ayla Akat Ata’nın verdiği bir soru önergesine Adalet Bakanı Mehmet Ali Şahin tarafından 30 Temmuz 2008 Tarihinde verilen yanıt da TİHV verilerini destekler mahiyettedir. Nitekim, 2006 ve 2007 yıllarında TCK’nın ‘işkence’yi düzenleyen 94, ‘ağır işkence’yi düzenleyen 95 ve ‘zor kullanma yetkisine sahip kamu görevlisinin, görev sırasında, kişilere karşı görevinin gerektirdiği ölçünün dışında kuvvet kullanması’ nı düzenleyen 256. maddelerinden açılan soruşturma evrakı üzerinden yapılan değerlendirmeye göre 471’i çocuk olmak üzere toplam 6 bin 234 kişi işkence ve kötü muameleye maruz kalmıştır. Üstelik yıllara göre mağdur sayısında da ciddi bir artış gözlemlenmektedir: Mağdur sayısı 2006’da 2895’iken 2007’de bu sayı 3339’a yükselmiştir.

b) 2007 verilerine göre TİHV başvuran kişilerin maruz kaldığı işkence yöntemleri şöyledir: Ağır kaba dayak, aşağılama, hakaret etme en yaygın ve yoğun olarak uygulanan yöntemlerdir. Bunların yanı sıra öldürme tehdidi, diğer tehditler, işkenceye görsel ve işitsel tanıklık, yakınlarının yanında işkence yapma, anlamsız itaat etmeye zorlama, vücudun tek bir noktasına sürekli vurma, saç, sakal, bıyık yolma, aşırı fiziksel aktiviteye zorlama, soğuk ortamda bekletme, biber gazı sıkma, cinsel taciz, haya burma gibi uygulamalar da söz konusu olmaktadır.

Yine 2007 verilerine göre TİHV başvuran kişilerde fiziksel olarak yaygın yumuşak doku travması ile birlikte kaba ve vahşi uygulamalar sonucunda oluşabilecek kırıklar, organ yaralanmaları ve kaybı gibi çeşitli ağır travma tabloları görülmüştür. Yanı sıra başvuran kişilerde başta akut stres bozukluğu ve travma sonrası stres bozukluğu olmak üzere çeşitli ruhsal bozukluklar saptanmıştır.

c) Yine 2007 yılı verileri işkence uygulanan yerler açısından değerlendirildiğinde açık alanda veya sokakta işkence ve kötü muamele gören kişi sayısında bir yükselme görülmektedir. Güvenlik güçlerinin göstericilere özellikle gözaltına almadan, doğrudan, yaygın ve sistemli olarak uyguladığı şiddet 2008 Newroz ve 1 Mayıs kutlamalarında yaşanan olaylarla en üst boyuta çıkmıştır.

d) Yukarıda sıralanan işkence yöntemleri, mağdurların aldığı tanılar (özellikle fiziksel) ve işkencenin yapıldığı yerlere dair verilerin birlikte ve bir bütünlük içinde değerlendirilmesi, işkencenin son zamanlarda bilgi alma ihtiyacından çok korku veya gözdağı vermek, cezalandırmak ya da otorite tesis etmek amacıyla yapıldığına işaret ederken, Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu'nda yapılan değişikliğin yol açtığı vahim sonuçları da açıkça ortaya koymaktadır.

e) *Üçüncü Ulusal Program (Taslak)*'ta her ne kadar "(..) işkence ve kötü muamelenin önlenmesine yönelik kapsamlı yasal ve idarî düzenlemeler yapılmış ve 'sıfır hoşgörü' politikası uygulamaya konmuştur" denilse de aslında yapılan bazı düzenlemeler ile temel hak ve özgürlükleri sınırlandırılırken güvenlik güçlerinin yetkileri arttırılmıştır.

2005'te Türk Ceza Kanunu (TCK) ve Ceza Muhakeme Usulü Kanunu (yeni adıyla Ceza Muhakemesi Kanunu) ve 2006'da Terörle Mücadele Yasası (TMY) değiştirildi. 2007'de Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu değişiklik yapıldı. Yine 2007'de milletvekillerinin cezaevlerini ziyaret etmelerini engelleyen bir yönetmelik ("Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik") hazırlandı.

Uygulamada ciddi sorunlara yol açan bu düzenlemelerin *Üçüncü Ulusal Program (Taslak)*'ta yeniden düzenlenen kanun metinleri arasında (s. 4) sayılmamış olması manidardır.

Özellikle yeni Terörle Mücadele Yasası (TMY) ile gözaltına alınanların haklarına ciddi sınırlamalar getirilmekte, böylelikle de işkence riski/olasılığı artmaktadır. Örneğin, bu düzenleme ile şüphelilerin gözaltında avukat erişimine çeşitli kısıtlamalar getirilmiştir. Buna göre, terör suçu işlediği iddiası ile gözaltına alınan şüpheli kişi ancak bir avukatın hukukî yardımından yararlanabilmekte ve bu yardım savcının talebi ve hâkimin kararı ile 24 saate kadar ertelenebilmektedir (TMY 10. madde b bendi, 29 Haziran 2006'da yürürlüğe giren değişiklik). Ayrıca yine TMY'ye göre, gözaltındaki şüpheli kişi, gerektiğinde hâkim kararıyla bir görevlinin hazır bulundurulması yoluyla

avukatıyla -gizlilik ilkesine aykırı olarak- “denetimli görüşme” yapmak zorunda kalabilecek, hatta avukatların evraklarına el konulabilecek ve incelenebilecektir.

Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu’nda yapılan değişiklik ise polisin yetkilerini arttırmış, yargı karşısında korunmasını güçlendirmiştir. Bu da işkence ve kötü muamele olaylarında ciddi bir artışa yol açmıştır. Nitekim yukarıda değinilen Adalet Bakanı’nın cevaben yaptığı açıklamada yer alan 2007yılı verilerindeki artış bu durumun bir ifadesidir.

Tüm bunlara karşın güvenlik güçleri her fırsatta gözaltı sürelerinin azlığı, mevzuatın kendilerini zayıflattığı, bu nedenle de, özellikle 1999-2005 arası işkence ile ilgili yapılan nispî olumlu mevzuat değişikliklerinin gözden geçirilmesini ve kendilerine yeni yetkilerin verilmesini talep eden açıklamalar yapmaktan vazgeçmemektedir. İstanbul Emniyet Müdürü Celalettin Cerrah’ın 17 Haziran 2008 tarihli basına yansıyan “Gözaltı süresi İngiltere’de 42 gün. Biraz daha süremiz olsa daha fazla çalışabilirdik” şeklindeki açıklamaları bunun somut bir örneğidir. Hal böyleyken, *Üçüncü Ulusal Program (Taslak)*’ta yer alan “İşkence ve kötü muamelenin önlenmesi bağlamında kamu görevlilerinin bilinçlendirilmesi amacıyla genelgeler yayımlanmıştır” ya da “(...) işkence ve kötü muameleye karşı ‘sıfır hoşgörü’ politikası kapsamında kabul edilen önlemlerin tüm kamu görevlilerini kapsayacak şekilde uygulanmasına (...) devam edilecektir.” gibi ifadelerin ne derece gerçekçi ve ikna edici olduğu düşünölmelidir.

f) *Üçüncü Ulusal Program (Taslak)*’ta “(...) cezasızlığın önlenmesine önem vermeye devam edilecektir.” ifadesine yer verilmiş olmasına karşın cezasızlık, Türkiye’de işkencenin hem bir sonucu hem de işkence yapılmasını mümkün kılmanın en temel araçlarından birisidir. Çünkü işkence failleri ve sorumluları, hukuki ve fiili açıdan cezaya karşı korundukları oranda, yeniden işkence yapma cesareti bulmakta ve toplum üzerinde işkence tehdidi sürekli kılınmaktadır.

Uygulamada karşılaşılan cezasızlık örnekleri şöyle sıralanabilir:

- Çeşitli gerekçeler ile özgürlüğünde alıkonulan pek çok kişi işkence ve kötü muameleye maruz kaldıktan sonra hiçbir işlem yapılmadan salınabiliyor. Böylece hiçbir kayıt olmadığı için bir tür “keyfi gözaltı” gerçekleştiriliyor, dolayısıyla da sorumlular cezasız kalabiliyor.
- İşkence iddiaları karşısında hazırlık soruşturmalarının kolluk görevlileri eliyle yürütme alışkanlığı devam etmektedir. Soruşturma sırasında kolluk görevlileri çoğu kez gerekli işlemleri yapmamakta, delilleri toplamamaktadır.
- Savcılar, çoğunlukla öne sürölen işkence iddialarını ya da dosya da var olan delilleri dikkate alarak işlem yapmamakta, ayrıca yazılı başvuru istemektedir. Oysa CMK ‘nun 160. Maddesinde yapılan düzenlemeye göre bir suçun işlendiğini öğrenen cumhuriyet savcısı resen işlem yapmak zorundadır.
- Mahkemeler ise, yargılama sırasında işkence iddiası ya da bulgusu ile karşılaştıklarında, olaya ilgisiz kalmakta, işkence ile ilgili olarak savcılıklara suç duyurusunda bulunma gereği duymamaktadırlar.
- İşkencenin cezasız bırakılması yönünde son zamanlarda sık başvuru olan bir uygulama ise, her işkence iddiası sonrasında mağdurlara yönelik olarak polise

mukavemet ettikleri, kamu malına zarar verdikleri, veya Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Yasası'na muhalefet ettikleri gerekçeleriyle karşı davalar açılmasıdır. Böylelikle mağdurların, maruz kaldığı uygulamalara karşı sesini çıkarması ve hak araması engellenmektedir. Nitekim yukarıda sözü edilen soru önergesine Adalet Bakanlığınca verilen cevapta yer alan verilerden anlaşıldığı üzere TCK 265. Maddede düzenlenen "Görevi Yaptırmamak İçin Direnme" suçu nedeniyle 2006 ve 2007 yıllarında açılan toplam dava sayısı 6368 iken aynı yıllar içinde işkence yaptığı iddiasıyla güvenlik güçleri hakkında açılan toplam dava sayısının 614 olması bir hayli düşündürücüdür.

- Son yıllarda güvenlik güçlerinin giderek daha sık başvurduğu, adeta alışkanlık haline getirdiği, sokak ve açık alanlarda cezalandırmak ve otoriteyi tesisi etmek amacıyla işkence uygulamaları, işkenceyi yapanlarla mağdurların kolektifleştirilmesi, dolayısıyla da 'işkencenin öznesizleşmesine' yol açmaktadır. Bu sorumluları tespit etmeyi zorlaştırmakta, cezasızlığa neden olmaktadır.

- Buna karşın işkence yaptığı ve aşırı güç kullandığı gerekçesiyle güvenlik görevlileri hakkında çok az dava açılmakta, açılan davalar da zaman aşımı, iyi hal indirimi, sicil affı vb. gerekçeler ile cezasızlıkla sonuçlanmaktadır. Nitekim, yine sözü edilen soru önergesine Adalet Bakanı'nın verdiği cevapta görüldüğü üzere TCK 94, 95 ve 256. Maddeleri uyarınca kamu görevlilerine açılmış ve 2006 yılı içerisinde işlem görmüş toplam 2761 soruşturmadan yalnızca 236'sında kamu davası açılmasına karar verilmiştir. Geriye kalan soruşturmalardan 1216'sında kovuşturmaya yer olmadığına, 262'sinde ise diğer kararlar verilmiştir. 1047'si ise 2007 yılına devredilmiştir. Benzer şekilde bahsi geçen yasa maddeleri uyarınca 2007 yılı içerisinde işlem görmüş 2948 soruşturmadan yalnızca 378'inde kamu davası açılmasına karar verilmiştir. Geriye kalan soruşturmalardan 1438'inde kovuşturmaya yer olmadığına, 439'unda ise diğer kararlar verilmiştir. 693 soruşturma dosyası ise 2008 yılına devredilmiştir. 2006 yılı verilerine göre kamu davası açılma oranı %8,5, takipsizlik oranı ise %44'tür. 2007 yılı verilerine göre ise kamu davası açılma oranı %13, takipsizlik oranı ise %48'dir. Sonuç olarak Adalet Bakanlığı tarafından derlenen bu verilerin işkence uygulamalarının cezasız kaldığının resmi kabulüdür.

- İşledikleri işkence suçu nedeniyle haklarında dava açılan kolluk görevlilerine yapılan adli yardım da cezasızlığı teşvik edici bir rol oynamaktadır. Hatta bu yardım, yeni TMY'de görevlilerin kendi belirledikleri avukatları da içine alacak biçimde genişletilmiştir. Ayrıca yeni TMY, terörle mücadele görevlilerine bu görevlerinin yerine getirilmesi sırasında işledikleri suçlar nedeniyle "tutuksuz yargılanma" güvencesi de getirmektedir.

- Uzun zamana yayılan yargılamalar, mevzuatın uygulanmasında ve yorumunda adli makamların adil davranma sorumluluklarını yerine getirmemesi, işkence faillerinin cezasız kalmasının bir başka nedenidir.

- İşkencenin tespit ve belgelendirilmesine yönelik tıbbî raporlandırmalar, hâlâ eksik ve yetersiz ya da yanlış olabilmektedir ki, bu da bir başka cezasızlık olgusudur. İşkence iddialarının kanıtlanmasında fiziksel bulgular kadar ruhsal bulgular da eşit öneme sahiptir. Rapor veren tıbbî personel, işkencenin fiziksel ve ruhsal izlerini tespit etme olanağı veren adli tıp teknikleri konusunda maalesef yeterli eğitim ve donanıma sahip değildir. Ayrıca, gözaltı öncesi ve sonrasında ya da cezaevine getirilişleri

sırasında kişileri muayene etmekle görevli tıbbî personelin İçişleri ve Adalet Bakanlıklarına bağlı olarak çalışması, herhangi bir baskı görmeden objektif ve bilimsel değerlendirme yapmaları yönünde büyük bir engel oluşturmaktadır.

- Adli Tıp Kurumu'nun özerk ve bağımsız olmaması, kurumun güvenilirliğini zedeleyici bir rol oynamaktadır. Özellikle işkence gibi, faillerinin devlet görevlileri olduğu durumlarda, suçun belgelenmesi zorlaşmaktadır. İşkence bulgusunu belgeleyecek hekimler, kolluk güçlerinin olduğu kadar idarenin baskısına maruz kalabilmekte, tehdit edilebilmektedir. Bu da işkence bulgularının belgelenmemesine, dolaylı olarak da faillerin cezasız kalmasına neden olmaktadır.

Cezasızlık ilgili 2008 Yılındaki Kimi Örnekler:

• Mart ayındaki Newroz olayları, olaylar sırasında işkence ve kötü muameleye maruz kalanların hukukî süreçlere başvurmadan imtina ettikleri, başvuranların ise soruşturmalarının çeşitli gerekçelerle başlatılmadığı ve res'en de soruşturma başlatılmadığı gibi hususları tespit eden TİHV-TTB heyetinin raporunda da görüleceği gibi özel bir örnek oluşturmaktadır.

• *Murat Yavuzer:* 1 Haziran 2005'te Diyarbakır'da kapkaççılık yaptığı iddiasıyla gözaltına alındıktan sonra Sağlık Polis Merkezi'nde ölen Murat Yavuzer'in (28) ölümüne sebebiyet verdikleri gerekçesiyle yargılanan N.C., A.S.D., C.D., S.U. adlı 4 polis memuru, 14 Mart 2008'de Diyarbakır 7. Asliye Ceza Mahkemesi'nde beraat etti. Yavuzer, 1 Haziran 2005 tarihinde gözaltına alınmış, saatler sonra da Yavuzer'in pantolonuyla kendisini nezarethanenin parmaklıklarına astığı ileri sürülmüştü. Ancak yapılan incelemeler de Yavuzer'in boyunun 1,82 metre olmasına rağmen, kendisini astığı iddia edilen parmaklıkların 1,66 metre uzunluğunda olduğu ortaya çıkmıştı. Yine 24 saat kamerayla izlenen nezarethanenin kamera sisteminin çalışmadığı belirtilerek kamera kayıtları bulunamamıştı. Diğer yandan Yavuzer'in otopsi raporunda kendisinde işkence yapıldığını gösteren bulgulara rastlanırken, iç organlarının ezildiğine dair tespitler yapılmıştı.

• *Hamdiye Aslan:* Mardin'in Kızıltepe İlçesi'nde 5 Mart 2002'de gözaltında tutulduğu Mardin İl Emniyet Müdürlüğü'nde işkenceye uğrayan Hamdiye Aslan'ın, kendisine işkence yapan 5 polis memuru hakkında açtığı davada, Mardin 2. Ağır Ceza Mahkemesi, Aslan'ın "başıma torba geçirip, çırılçıplak soyuldum. Tazyikli suyla işkence yaptılar. Copla her tarafıma vurdular, bayıldım. Makatıma cop soktular" gibi ifadelerini çelişkili ve soyut bularak polis memurları B.U., N.E., A.Ö., H.Ş., ve L.B.'ye 3 Nisan 2008'de beraat verdi.

• *"Hayata Dönüş Operasyonu" Davası:* İstanbul'da Bayrampaşa Cezaevi'nde 12 mahkûmun öldüğü, 55 kişinin yaralandığı "Hayata Dönüş Operasyonu"yla ilgili yaklaşık 1600 kamu görevlisine ve jandarma erine "tutuklulara kötü muamele yaptıkları ve görevlerini kötüye kullandıkları" iddiasıyla Eyüp 3. Asliye Ceza Mahkemesi'nde açılan dava, 7 yıllık zamanaşımı süresi 19 Haziran 2008'de dolduğu için 23 Haziran 2008'de düşürüldü. "Hayata Dönüş Operasyonu", cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlülerin, F tipi hücre sistemine geçişi engellemek amacıyla yaptıkları açlık grevlerine karşı 19 Aralık 2000'de başlatıldı. 10 bin güvenlik görevlisinin katıldığı operasyonlar 20 ayrı cezaevinde yapıldı. Operasyon sonucunda 2 asker ile 30

tutuklu ve hükümlü öldü.

• *Y. ve Ç.*: İstanbul 4. Ağır Ceza Mahkemesi, 2002’de İstanbul Terörle Mücadele Şubesi’nde (TEM) *Y. Ve Ç.*’ye işkence yapmakla yargılanan polislere, Adli Tıp Kurumu’ndan gelen yorum raporuna dayanarak 27 Kasım 2007’de beraat kararı verdi. İşkence gördüklerini söyleyen *Y. ve Ç.*’nin avukatı Fatma Karakaş, kararın verildiği 27 Kasım 2007’de temyiz ettiklerini söyledi.

g) BM işkence özel raportörü Manfred Nowak’ın dediği gibi “Şeffaflık işkenceyle mücadelenin bir numaralı aracıdır. “İşkenceye ve Diğer Zalimâne, Gayrı insanî veya Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı BM Sözleşmesi’ne Ek İhtiyari Protokol” denetimden uzak, izole alıkonulma mekanlarını izlemeye açarak şeffaflığı sağlamayı amaçlamaktadır. İşkence ile mücadelede bu denli önem arz eden ‘Protokol’ü Türkiye 2005 yılında imzalamıştır. 2006 yılında ise gerekli prosedür tamamlanarak ‘Protokol’ uluslararası planda yürürlüğe girmiştir. “Sıfır hoşgörü” iddiasına karşın Protokol’ün hala onaylanmamış olması anlaşılır gibi değildir. İşkence iddialarının gerçekten son bulması için Seçmeli Protokol en kısa zamanda onaylanmalı ve Protokol’de önerilen niteliklere sahip tarafsız ve bağımsız izleme mekanizmaları oluşturulmalıdır.

h) *Sonuç Olarak:*

Bugün Türkiye’de işkence, önemli bir sorun, dahası son dönemde ağırlık kazanan bir sorun olarak gerçekliğini korumaktadır. Bugün ülkemizde yediden yetmişe, her yaştan, her cinsten, her meslekten, sosyal konumu, siyasî görüş ve inançları ne olursa olsun, bir suç işlesin ya da işlemesin herkesin, her zaman, her yerde hâlâ işkence görme riski vardır. Resmi verilerinde gösterdiği gibi ülkede işkence uygulamalarında mağdur ve fail sayılarındaki artış dikkat çekicidir. Bu artışın sosyolojik olarak anlamı işkencenin kolektifleştiğidir. Zira işkence yapmak ya da görmek gibi insan onurunu zedeleyen ve bir bütün olarak toplumsal yaşamın sıhhatini bozan bir deneyimin sayıca fazla insanın yaşantısına dahil olması, işkencenin bir süre sonra normalleşmesine neden olmaktadır. Böylece işkence, artık toplum dışı bir edim olmaktan çıkıp bizzat toplumsal yaşamın bir parçası haline gelmekte, meşrulaşmaktadır. Nitekim ve Maryland Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen ve 24 Haziran 2008 tarihinde açıklanan bir kamuoyu araştırmasına göre dünyanın birçok ülkesinde ‘teröristlere’ işkence edilmesine izin vermede/göz yummada dramatik bir oranda artış görülmektedir. Türkiye’de bu oranın birkaç yıllık bir sürede % 24’den % 51’e çıkması söz konusu meşrulaştırmanın boyutunu göstermektedir. Bu da “sıfır hoşgörü” politikasının içi boş bir slogandan öteye gitmediği anlamına gelmektedir.

Kısacası işkencenin önlenmesi için sadece uluslararası sözleşmelerin onaylanması ve iç hukukta da bazı yasa ve genelgelerin çıkarılması yeterli değildir. Söz konusu sözleşme ve yasaların içeriğinin doğru şekilde uygulanabilmesi için diğer yasal, yargısal, idarî, eğitsel ve kültürel birçok tedbirin bir arada ve bütünlüklü bir şekilde alınması gerekmektedir. Örneğin, *Üçüncü Ulusal Program (Taslak)*’ta yer alan en olumlu ve umut verici ifadelerden biri olan Adalet ve Sağlık Bakanlığı tarafından başlatılan ve 4.000 hekim, 1.000 savcı ve 500 hâkime yönelik İstanbul Protokolü Eğitim Programı, diğer alanlarda gerekli tüm tedbirlerin bütünlü olarak alınmaması halinde beklenen yararı yeterince sağlayamayacağı açıktır.

İşkence ve kötü muamele alanında TİHV önerileri:

İşkencenin önlenmesi ve “sıfır hoşgörü” politikasının gerçeklik kazanması için TİHV’in yanısıra, başta İnsan Hakları Derneği, Uluslar arası Af Örgütü olmak üzere, çeşitli insan hakları kurumları tarafından da ısrarla ifade edilen ve biri diğerine herhangi bir öncelik taşımadan, ivedilikle yapılması gerekenler şunlardır;

1. Sistematik ve merkezileştirilmiş veri toplanması:

Yapılan yasal düzenlemelerin etkili bir şekilde uygulanması için, kolluk kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen işkence ve kötü muamele uygulamaları hakkında Adalet Bakanının yukarıda sık sık değindiğimiz cevabında yer alan verilere göre daha merkezileştirilmiş, etkili, güncel ve kişi bazında bilgi toplanmalıdır.

2. İşkenceyi önleyici mücadele mekanizmaları:

- BM İşkenceye Karşı Sözleşme Seçmeli Protokolü TBMM yeni yasama dönemi çalışmaları başlar başlamaz hemen onaylanmalı ve Protokol’de önerilen niteliklere sahip tarafsız ve bağımsız bir ulusal organ oluşturularak tüm alıkonulma yerlerine düzenli ve habersiz ziyaretler gerçekleştirilmelidir. Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme’nin Seçmeli Protokolü (OPCAT) Dışişleri Bakanı Abdullah Gül tarafından 14 Eylül 2005’te imzalanmıştır fakat her türlü çabamıza karşın yaklaşık 3 yıldır TBMM tarafından onaylanmamıştır. Dahası ilgili bakanlıklar bünyesinde mevcut cezaevi kurullarının OPCAT çerçevesindeki kurullara dönüştürülmesini amaçlayan kimi çalışmaların yapıldığı duyuları alınmaktadır ki, bu durum OPCAT’ın hedeflediği bağımsızlığı güvence altına alınmış ulusal önleme mekanizmaları konusunda risk oluşturmaktadır.

- Özlük hakları bakımından Cumhuriyet Savcısına bağlı olarak çalışacak adli kolluk oluşturulmalıdır.

- Şüphelilerin polis ve jandarmaların gözaltındaki tüm sorgulamalarının sesli ve görüntülü kayıtları alınmalıdır.

- İnsan hakları ihlallerini izleyen insan hakları savunucuları, avukatlar ve gazetecilere yönelik baskı ve tacizlere son verilmelidir.

3. İşkence iddialarının ivedilikle, bağımsız, tarafsız ve etraflıca soruşturulması:

- İşkence ve kötü muamele iddialarının soruşturulması için bir şikâyet yapılması beklenmemeli, bu konuda yeterli şüphe olması durumunda re’sen kovuşturma başlatılmalıdır.

- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin kararlarıyla da uyumlu bir şekilde, güvenlik güçleri mensupları tarafından işlendiği iddia edilen ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 2. (yaşama hakkı), 3. (işkence ve diğer kötü muamele yasağı) ve 13. (etkili başvuru hakkı) maddelerinin ihlali ile ilgili olan insan hakları ihlalleri vakaları hakkında derhal, bağımsız, tarafsız ve kapsamlı soruşturmalar yapılmasını sağlanmalıdır.

- Kolluk kuvvetleri tarafından işlendiği iddia edilen insan hakları ihlallerine karşı derhal, bağımsız, tarafsız ve kapsamlı soruşturmalar yapılabilmesi için etkili şikâyet mekanizmaları geliştirilmelidir.
- İşkence konusunda şikâyette bulunan kişiye, işkencenin fiziksel ve ruhsal izlerinin saptanabilmesi için Birleşmiş Milletler tarafından kabul gören İstanbul Protokolü prosedürü uygulanmalıdır.
- Kolluk kuvvetleri tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen işkence olayları karşısında hazırlık soruşturmaları bizzat Cumhuriyet Savcıları tarafından yürütülmeli, savcılar İstanbul Protokolü'nün öngördüğü şekilde adli tıp muayenesi istemeli, olay yerinde keşif yapmalıdır.
- Kolluk kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen öldürme olaylarında, olay yerinde derhal ve bağımsız bir şekilde delil toplanması ve savcının derhal çağrılarak olay yeri incelemesi yapılması sağlanmalıdır.
- Kolluk kuvvetlerinin ciddi insan hakları ihlalleri işlediğinin iddia edildiği durumlarda, savcılar amirlerin de sorumluluğunu araştırmalıdır.
- Bu tür ihlallerden sorumlu olduğu iddia edilen herkese karşı, gerekli yaptırımlar da uygulanmak suretiyle cezaî ve disiplin kovuşturması başlatılmalıdır.
- İşkence ve diğer kötü muameleden dolayı hakkında soruşturma açılan görevlilere işten el çekirilmeli ve cezalandırılmaları durumunda ise işten çıkarılmaları sağlanmalıdır.
- Hakkında dava açılan görevlilerin avukatlarına ücret ödemekten vazgeçilmelidir.
- İşkence mağdurlarının adli yardım hizmetine kolaylıkla ulaşabilmesi sağlanmalıdır.
- Mağdurların tazminat ve rehabilitasyon hakkı güvence altına alınmalıdır.

4. Kusurlu dava duruşması işlemlerine dair:

- Duruşmalar sırasında mağdurların yaşadıkları süreci ve kendilerini en iyi şekilde ifade edebilmelerine olanak tanıyacak düzenlemeler yapılmalı, mağdurlarda oluşan psikolojik tahribatı göz önünde tutarak adli mekanizma içinde yeteri kadar sosyal hizmet uzmanı, psikolog ve psikiyatrist istihdam edilmelidir.
- Delillerin sunulması sürecine dair düzenleyici zaman dilimleri belirlenmeli, dava duruşmaları için daha gelişkin ve sürdürülebilir düzenleyici çerçeveler sağlanmalı ve dava öncesi hazırlığın etraflı bir biçimde yapılabilmesine yönelik mekanizmalar geliştirmek suretiyle, duruşmaların gereksiz gecikmeler yaşanmadan yapılabilmesi sağlanmalıdır.
- Sanık ya da tanık olarak ifade vermesi için çıkartılan mahkeme celplerine riayet etmeyen kolluk kuvveti mensuplarına yaptırımlar uygulanmalıdır.
- Etkili bir tanık koruma sisteminin kurulmalıdır.
- Güvenlik güçleri mensupları hakkında açılan davaların “güvenlik gerekçesiyle” uzak bir yere alındığı durumlarda, ilgili tarafların ve avukatlarının duruşmalara katılım masraflarının (ulaşım ve kalacak yer masrafları dahil olmak üzere) devlet tarafından karşılanmalıdır.

5. Yasal düzenlemeler:

- Terör suçu işlediği gerekçesiyle gözaltına alınan bir kişinin gözaltına alındığı ilk andan itibaren var olan, bir savunma vekili ile görüşme hakkının savcının isteği ve hakim karar ile 24 saate kadar ertelenmesine izin veren Terörle Mücadele Yasası'nın 10. maddesinin b fıkrasını kaldırılmalı ve yeniden tecrit gözaltı uygulamasına dönülmesi önlenmelidir.
- Kolluk kuvvetleri tarafından öldürücü nitelikte güç kullanımının, öldürücü güç kullanımına sadece hayat kurtarmak için kaçınılmaz olduğu durumlarda başvurulması gerektiğini belirten uluslararası ilkeler ile uyumluluğunu sağlamak amacıyla, Haziran 2006'da değiştirilen Terörle Mücadele Yasası'nın Ek 2. maddesi değiştirilmelidir.
- Polisin yetkilerini genişletip keyfileştiren Polis Vazife ve Salahiyet Kanununun değiştirilmelidir.
- İşkence suçu için hiçbir şekilde zamanaşımı uygulamamalıdır.

6. İşkence ve kötü muamelenin tıbbî olarak belgelenmesine ve adlî tıp hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik tedbirler:

- Adlî Tıp Kurumu işlevsel ve resmî olarak Adalet Bakanlığı'ndan bağımsızlaştırılmalıdır.
- İşkence iddialarının ispatlanmasında fiziksel bulgular kadar ruhsal bulgular da eşit önem taşır. Rapor veren tıbbî personel işkencenin fiziksel ve ruhsal izlerini tespit etme olanağı veren adlî tıp teknikleri konusunda gereğince eğitilmeli ve işkence konusunda şikâyette bulunan kişiye İstanbul Protokolü prosedürü eksiksiz olarak uygulanmalıdır.
- Mahkemelerin, üniversitelerin eğitim ve araştırma hastaneleri ile diğer uzman kurumlar tarafından verilen tıbbî ve psikiyatrik raporları delil olarak kabul etmesini sağlamak için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
- Gözaltına alınan kişilerin tıbbî muayenelerinin tam, bağımsız ve tarafsız bir şekilde yapılmasını sağlamaya dönük gerekli düzenlemeler yapılmalı ve bu düzenlemelerin uygulanıp uygulanmadığı sıkı bir şekilde kontrol edilmelidir.

7. Yapılan yasal iyileştirmelerin uygulanabilmesi için uygulayıcılara gerekli eğitim verilmeli, etkin denetim sağlanmalıdır:

- Polis ve jandarma görevlilerine, yasal değişikliklerin ve uluslararası ilkelerin uygulanması hakkında ek eğitimler verilmeli, genelge ve yönerge hükümlerinin uygulanması sağlanmalı ve aksi halde söz konusu olacak yaptırımlar eklenmelidir;
- Hâkim ve savcılara, yasal değişikliklerin ve uluslararası ilkelerin uygulanması hakkında ek eğitimler verilmeli ve çıkartılan genelge ve yönergelerin uygulanması sağlanmalıdır.

İfade Özgürlüğü

Üçüncü Ulusal Program (Taslak) metninde;

(s. 3, p.2)“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi” (AİHS) hükümleri ile “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi” (AİHM) içtihadı ile uyumlu olarak düşünce, ifade ve basın özgürlükleri genişletilmiştir. Dernekler ve vakıflar ile toplantı ve gösteri haklarına ilişkin düzenlemeler iyileştirilmiştir”.

(s. 8, p. 3) “AİHS doğrultusunda ve AİHM içtihadına uygun olarak, basın özgürlüğü de dahil olmak üzere, ifade özgürlüğünün kullanılmasının teminine devam edilecektir”.

(s. 8, p. 9) “İfade ve basın özgürlüğü ile AİHS çerçevesinde, şiddet içermeyen eleştiri mahiyetindeki ifadelerin cezalandırılmamasına yönelik tedbirler alınacaktır. Gerekli olan yasal değişiklik de yapılacaktır” denmektedir.

Durum değerlendirmesi:

İkinci ve Üçüncü Ulusal Program arasında geçen süre içerisinde “düşünce, ifade ve basın özgürlükleri genişletilmiş” ifadesini “kısmen” haklı kılabilen tek yasal düzenleme Türk Ceza Kanunu’nun 301. maddesinde yapılan 30 Nisan 2008 tarihinde yapılan değişikliktir. Eski ve yeni 301. maddenin karşılaştırmasına ve uygulamada yarattığı/yaratacağı sorunları burada tartışılmayacaktır. Türkiye İnsan Hakları Vakfı 301. madde ve genel olarak düşünce ve ifade özgürlüğü konusundaki görüşlerini her fırsatta kamuoyu ile paylaşmıştır ve Vakfımız “özgürlüklerin kullanılmasını sınırlayan hâkim zihniyette köklü bir değişim yaratmanın ilk adımı olarak 301. maddenin yürürlükten kaldırılması” gerektiğini vurgulamıştır. Sorunun sadece 301. maddeye indirgenmesinden kaygı duymaktayız.

TİHV olarak defalarca vurguladığımız gibi Türkiye’de 301. madde ile sınırlı olmayan çok daha kapsamlı ve derinlere inen bir “düşünce ve ifade özgürlüğü sorunu” vardır. Avrupa Birliğine üye olmayı hedeflemiş, demokratik bir toplum olma iddiasındaki bu ülkede, mevzuatta yapılan ya da yapılmaya çalışılan tüm makyaja rağmen düşünce ve ifade özgürlüğü hâlâ kullanılması sınırlı ve kullanıldığı taktirde bedelleri yüksek olan bir özgürlüktür.

Nitekim Adalet Bakanı Cemil Çiçek, TCK’nin 301. maddesi üzerinden yürütülen tartışmalarla ilgili olarak 1 Şubat 2007 günü bir gazeteye yaptığı açıklamada şunları söylemiştir:

“Bazıları diyor ki, ‘Bu madde tamamen kalksın’. Geçmişte, 141, 142, 163 de kaldırıldı. Bu maddeler kalkınca onlara ilişkin suçlara dönük cezalar yok mu oldu? Daha önemlisi, şimdi 301 kalkınca, hâkim başka bir maddeyi bulup oradan aynı cezayı vermeyecek mi? 301 kalkarsa, bu kez 216’dan (Halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama ile ilgili) tutturur. Önemli olan, bu maddeye giren suçun işlenip, işlenmediğidir”.

Sadece Türk Ceza Kanununda (TCK) düşünce ve ifade özgürlüğü bakımından sorun yaratabilecek, birbiri yerine kullanılabilen en az 15 (on beş) madde bulunmaktadır.

Düşünceyi ifade özgürlüğü konusunda sorun yaratabilecek bu maddeler, TCK'nin 84., 125., 132., 133., 134., 215., 216., 218., 285., 286., 288., 299., 301., 305. ve 318. maddeleridir. Bunlar dışında Terörle Mücadele Kanunu, Atatürk'ü Koruma Kanunu, Basın Kanunu ve RTÜK Kanunu, Siyasî Partiler Kanunu gibi yasalar da düşünce ve ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı niteliktedirler.

Aslında tek tek maddelerden öte bir bütün olarak hukuk mevzuatının kendisi düşünce ve ifade özgürlüğünü kısıtlama niteliğine sahiptir. Örneğin, kurum ve kuruluşların iç işleyişini düzenleyen disiplin yönetmeliklerinin birçoğu ifade özgürlüğünü engelleyici özelliklere sahiptir. Bu durum, en fazla akademik özgürlüğü ortadan kaldıran düzenlemelerde açıkça görülmektedir. Diğer yandan yargı bağımsızlığı konusunda mevcut hukuk sisteminin taşıdığı açmazlara yargının kurumsal işleyişi, zihniyeti ve içyapısı da eklendiğinde yargılamanın bizzat kendisi de düşünce ve ifade özgürlüğü karşısında bir engel teşkil etmektedir. Yargıçların hâkim zihniyete ve hatta bireysel ilgi ve yönelimlerine dayalı olarak karar vermesi sıkça karşılaşılan bir durumdur.

Dolayısıyla *Üçüncü Ulusal Program (Taslak)* metninin 8. sayfasında sizin ifade ettiğiniz biçimiyle "AİHS doğrultusunda ve AİHM içtihadına uygun olarak, basın özgürlüğü de dahil olmak üzere, ifade özgürlüğünün kullanılmasının teminine devam edile"bilmesi için bugün yapılması gereken, özgürlüklerin kullanılmasını sınırlayan hâkim zihniyette köklü bir değişim yaratmaktır. Bunun içinde alışkanlıkları, kurumsal işleyişleri ve hatta koskoca bir mevzuatı tümünden değiştirmek gerekmektedir.

Sorunun vahametini görebilmek için TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin hazırlamış olduğu "Türkiye İnsan Hakları Raporu 2007"ye göz atmak yeterli olacaktır. Dokümantasyon Merkezi'mizin yazılı ve görsel medya organlarından yararlanarak düşünce ve ifade özgürlüğü alanından derlediği veriler şu şekildedir:

Kısmen ya da tamamen erişimi engellenen internet sitesi sayısı: 11
Yayını durdurulan gazete sayısı: 21
Hakkında yayın yasağı verilen soruşturma: 8
TV Yayın Durdurma: 17
Radyo Yayın Durdurma: 1
Toplatılan süreli yayın: 3
Açılan ya da devam eden dava sayısı: 302
Mahkûmiyetle sonuçlanan dava sayısı: 112
Beraatle sonuçlanan dava sayısı: 76
Takipsizlikle sonuçlanan dava sayısı: 3
Açılan soruşturma: 27
Tutuklama kararı: 10
Yargılamayı Durdurma: 1

İfade özgürlüğü alanında TİHV önerileri:

1. *Üçüncü Ulusal Program (Taslak)* metninde sık sık vurgulanan “katılımcı demokrasi” konusunda siyasî irade samimiyse, yukarıdaki bölümde yer verdiğimiz düşünce ve ifade özgürlüğünün önünde engel teşkil eden hukukî düzenlemeler bir bütün olarak değerlendirilmeli ve özgürlükleri genişletici bir bakış açısından yeniden düzenlenmelidir.
2. Tüzel kişiliklere hakaret suçu ceza hukukundan tamamen çıkarılmalıdır.
3. Yargı bağımsızlığının sağlanması için gerekli adımlar atılmalıdır.
4. Uzun vadede ise toplumun geneline hâkim olan otoriter zihniyetin dönüştürülmesi hedeflenmelidir.

Din ve Vicdan Özgürlüğü

Üçüncü Ulusal Program (Taslak) metninde;

(s.1, p.3) “Türkiye, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma hedefi doğrultusunda, kalkınmasını en ileri aşamalara getirmeye kararlıdır. 21. Yüzyılda Türkiye, dünya standartlarında üreten, gelirini adil paylaşan, insan haklarını güvenceye alan, hukukun üstünlüğünü, katılımcı demokrasiyi, laikliği, din ve vicdan özgürlüğünü uluslararası standartlarda gerçekleştiren, etkili ve yaratıcı bir devlet olma yönünde çaba harcamaktadır” denmektedir.

Üçüncü Ulusal Program (Taslak) metninde, *İkinci Ulusal Program* metninde yer aldığı şekliyle aynen yer alan bu cümledeki “(...) laikliği, din ve vicdan özgürlüğünü uluslararası standartlarda gerçekleştiren” ifadesi “toplumun sadece Sünnî kesiminin din ve vicdan özgürlüğünü gerçekleştiren” olarak okunabilir.

Bu konuda kısa dönemde yapılabilecek bir düzenleme vardır ki bu Taslak'ta yer almamaktadır. Bilindiği gibi 10 Ekim 2007'de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye'yi 1448/04 başvuru No'lu Hasan ve Eylem Zengin-Türkiye davasında (AİHS m.2, p1) “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi” dersinin zorunlu olması gerekçesiyle eğitim hakkının ihlal edildiğine hükmederek Türkiye'yi mahkûm etmiştir. Türkiye en kısa sürede AİHM'in bu kararını göz önünde bulundurarak eğitim sistemini ve mevzuatını AİHS ile uyumlu hale getirmelidir.

Eğitim alanındaki sorun sadece “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi” dersinin zorunlu olması ve içeriğinin sadece belirli bir dinî inancı kapsaması değildir. Geçtiğimiz yıllarda Tarih Vakfı tarafından gerçekleştirilen, Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın da destek ve katkı koyduğu ders kitaplarını insan hakları bakımından gözden geçiren bir çalışma bu zihniyeti yapısını çok somut biçimde açığa çıkarmıştı. Söz konusu çalışmanın sonuçlarına göre mevcut ders kitapları, dolayısıyla da uygulanmakta olan eğitim müfredatı dogmatik, evrensel değerleri etnik Türklük bağlamında tanımlayan, özcü, cinsiyetçi, ayrımcı, ölümün yüceltilmesi ve savaşın kaçınılmazlığı vurgulamak yoluyla barış hakkını ihlal eden, şiddeti kutsayan, soyut iç ve dış düşmanlardan gelen sürekli tehdit algısına sahip olan, otoritenin yüceltilip kutsallaştırılmasına dayalı bir itaat kültürü üreten, hak ve özgürlüklerden çok ödev ve sorumlulukları öne çıkaran, hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasını sıradanlaştıran, askerlik ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ne yüklenen değerler açısından militarizmi olağanlaştıran, yabancı düşmanlığı üreten, çeşitliliğin ve farklılığın bir zenginlik olarak değil de bir problem olarak sunan, öğrencileri sorgulamaya, araştırmaya yönelten değil de bir şeylere inandırmaya çalışan bir içeriğe sahiptir.

Din ve vicdan özgürlüğü alanında TİHV önerileri:

1. Diyanet İşleri Başkanlığı, laik rejimin gereği olarak, lağvedilmelidir.
2. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi zorunlu olmaktan çıkarılmalıdır.
3. Cemevleri diğer ibadet kurumlarıyla aynı statüde kabul edilme ve cemevlerinin açılması konusunda karşılaşılan güçlükler ortadan kaldırılmalıdır.
4. *Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi 2007*'de “Ayrımcılığa Karşı Politikalar” alt başlığı altında yer alan “ders kitaplarında ve müfredatta, ayrımcılığa yol açan hususların kaldırılmasına yönelik çabaların güçlendirilmesi” (s. 9) ifadesinin gereği olarak, ders kitaplarında yer alan otoriter, milliyetçi, Sünnî bakış açısının baskın olduğu, cinsiyetçi ve ayrımcılığı teşvik eden ifadelerin yanı sıra laikliğe aykırı ifadeler de ayıklanmalıdır.

Toplanma ve Dernek Kurma Özgürlüğü

Üçüncü Ulusal Program (Taslak) metninde;

(s. 3, p.2) “Dernekler ve vakıflar ile toplantı ve gösteri haklarına ilişkin düzenlemeler iyileştirilmiştir” denmektedir.

Örgütlenme özgürlüğü alanındaki sorunlar geçen yıllar içinde katlanarak çoğalmıştır. Salt mecliste grubu bulunan bir siyasî parti olarak Demokratik Toplum Partisi’ne yönelik siyasal iktidarın ve kamu kurumlarının almış olduğu tutum bile bu durumu örneklemek için yeterli olmaktadır. Söz konusu siyasî parti devlet katında yok sayılmakta ve Anayasa Mahkemesi’nde kapatılma istemiyle yargılanmaktadır. Üyelerine ve partinin il ve ilçe teşkilatlarına yönelik saldırılar ise kesintisiz sürmektedir.

Üçüncü Ulusal Program (Taslak) metninin 242. sayfasında 2008 yılının IV. çeyreğinde yasalaşacağını belirttiğiniz, “hâkimlik ve savcılık mesleğine mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, bu mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesinin sağlanması” kapsamındaki Türkiye Hâkimler ve Savcılar Birliği Kanunu, Türkiye Cumhuriyetinin mevcut hukuk sistemine uygun olarak kurulan ve faaliyet gösteren Yargıçlar ve Savcılar Birliği’nin (YARSAV) feshedilmesini öngörmektedir. Bu nedenle, *Üçüncü Ulusal Program (Taslak)*’ı bir “iyileştirme”nin değil adeta bir “kötüleştirme”nin müjdecisidir.

2008 yılında her yıl olduğu gibi birçok dernek yargılandı ve 29 Mayıs 2008’de İstanbul Beyoğlu 3. Asliye Hukuk Mahkemesi, Lambdaİstanbul Lezbiyen, Gay, Biseksüel, Travesti, Transseksüel (LGBTT) Dayanışma Derneği’ni, 5253 sayılı Dernekler Kanunu’nun 17. maddesi ve Türk Medeni Kanunu’nun 60/2 maddesi uyarınca derneğin adı Türkçe olmadığı ve bu yönde bir değişikliğe gidilmediği için; “hukuka ve ahlâka aykırı dernek kurulamayacağına dair” anayasa maddesinden ötürü mahkeme kararıyla feshedilmesine karar verdi.

Örgütlenme özgürlüğünün ayrılmaz bir parçası olan toplantı ve gösteri özgürlüğü konusunda da birçok sorun zaman zaman kendisini görünür kılmaktadır. En son 2008 yılının Newroz kutlamalarında ve İstanbul’da 1 Mayıs’ta sorun görünür hale gelmiştir. Newroz kutlamaları sırasında binlerce insan güvenlik güçleriyle karşı karşıya getirilmiş, birçoğu sokak ortasında dövülerek hastanelik edilmiş ve ne yazık ki Zeki Erik, İkbâl Yaşar, Ramazan Dal, Fahrettin Şedal adlı dört yurttaşımız yaşamını yitirmiştir.

İstanbul 1 Mayıs’ta ise siyasî iktidarın yaklaşımı koskoca bir metropolün ablukaya alınmasıyla sonuçlanmıştır. PYSK’daki değişiklik sonrasında olağanüstü yetkilerle donatılmış güvenlik görevlileri, “orantılı güç”ü tanımlamayı da üstlenerek güne sabahın erken saatlerinde Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) Genel Merkez binasına tazyikli su, biber gazı ve coplarla saldırarak başladı. İşçiler, memurlar, avukatlar dövüldü, basın mensuplarının kolu kırıldı, pervasız bir şiddetten

hasbelkader olayların yakınında bulunan herkes nasibini aldı. Kısacası 1 Mayıs 2008'de İstanbul'da işkence ve kötü muamele sokağa indi.

Toplanma ve dernek kurma özgürlüğü alanında TİHV önerileri:

1. Güvenlik güçlerinin aşırı güç kullanmasının önlenmesi için tedbirler alınmalıdır. Etik kodun kabul edilmesi ve daha iyi hesap verilebilirliği temin etmek için tüm kolluk kuvvetlerini kapsayan bağımsız ve etkin bir şikâyet sisteminin kurulması gerekmektedir.
2. Keyfi uygulamalar yer veremeyecek biçimde Dernekler Kanunu ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanun yeniden düzenlenmelidir.
3. Siyasî partilere yönelik mevzuat örgütlenme özgürlüğünü geliştirici ve güçlendirici yönde yeniden düzenlenmelidir.

Ayrımcılıkla Mücadele

Kürt Sorunu salt “ayrımcılıkla mücadele” alt başlığı altında ele alınamayacak olan, tüm Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının iktisadî, sosyal ve kültürel hayatını doğrudan etkileyen bir sorun öbeğidir. Söz konusu soruna ilişkin başlıklar *Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi 2007*’de “Ayrımcılıkla Mücadele” başlığı altında dolaylı olarak yer aldığı için, TİHV bu raporda, söz konusu metinlerde geçtiği kadarıyla soruna değinmeyi uygun bulmuştur.

Üçüncü Ulusal Program (Taslak) metninde Kürt Sorunu’na ilişkin kapsamlı bir yaklaşım sergilenmediği gözlemlenmektedir. *Taslak*’ta ne “Doğudaki ve Güneydoğudaki Durum” ne de Kürt ifadesi yer almaktadır. Oysa *Taslak*’ın yanıt olarak yazıldığı *Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi 2007*’de “bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesine yönelik kapsamlı bir yaklaşım sergilenmesi; Kürt kökenli olanlar dahil tüm Türk vatandaşları için iktisadi, sosyal ve kültürel fırsatları geliştirecek biçimde özellikle Güneydoğudaki durumun iyileştirilmesi” (s. 8) denmektedir. Ve “Güneydoğudaki köy koruculuğu sisteminin feshi” önerilmektedir. Ancak görünen o ki *Taslak* metinde “Bölgesel Dengesizliklerin Azaltılması” (s. 10) alt başlığı altında yer alan “Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi”nin önündeki en önemli engellerden biri olan köy koruculuğu sisteminden vazgeçilememektedir.

Kuşkusuz Kürt sorununun demokratik ve barışçıl çözümüne ilişkin bütünlüklü bir program geliştirilmesi gerekmektedir.

Farklı Dil ve Lehçelerde Öğrenim ve Yayın Hakkı:

Üçüncü Ulusal Program (Taslak) metninde;

(s. 3, p.2) “Bütün Türk vatandaşlarının kültürel zenginlik ve hakları güvence altına alınmış, Türk vatandaşlarının günlük hayatlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde öğrenim ve yayın hakkı sağlanmıştır” denmektedir.

3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun’un “Yayın İlkeleri” başlığını taşıyan 4. maddesinin dördüncü cümlesi, 15 Temmuz 2003’te yürürlüğe giren 4928 sayılı kanunun 14. maddesi uyarınca “Ayrıca, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilir” şeklinde değiştirilmiştir. Bununla beraber söz konusu farklı dil ve lehçelerde yayınlara ilişkin 25357 sayılı ve 25 Ocak 2004 tarihli “Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik”in 5. maddesi söz konusu yayınları RTÜK’ün iznine tâbi kılmaktadır ve birçok sınırlandırma getirmektedir. Sınırlandırmalar şunlardır: “sadece yetişkinler için haber, müzik ve geleneksel kültürün tanıtımına yönelik yayınlar yapılabilir”; “Bu dil ve lehçelerin öğretilmesine yönelik yayın yapılamaz”; “Kamu ve özel ulusal yayın lisansı sahibi radyo ve televizyon kuruluşları, bu dil ve lehçelerdeki yeniden iletim konusu yayınları da dahil olmak üzere; radyo kuruluşları günde 60 dakikayı aşmamak üzere haftada toplam beş saat, televizyon kuruluşları ise günde 45 dakikayı aşmamak üzere haftada toplam dört saat yayın yapabilirler”; “Bu dil ve lehçelerde yeniden iletim konusu yayınlar dahil, televizyon yayını yapan kuruluşlar bu yayınlarını içerik ve süre açısından bire bir olmak kaydıyla, Türkçe alt yazıyla vermekle veya hemen akabinde

Türkçe tercümesini yayınlamakla, radyo yayını yapan kuruluşlar ise programın yayınlanmasını takiben Türkçe tercümesini yayınlamakla yükümlüdürler”.

Bu örnek, farklı dil ve lehçelerde yayın hakkının aşılması güç sınırlamalara tâbi olduğunun yanı sıra söz konusu dillerde öğrenimin radyo ve televizyon gibi modern iletişim araçları vasıtasıyla yapılmasının yasaklandığını göstermektedir.

Bununda ötesinde “Türk vatandaşlarının günlük hayatlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçeler”in kullanımında ciddi engellemeler varlığını sürdürmektedir. 1353 Sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun’un, Siyasal Partiler Kanunu’nun ve Seçim Kanunu’nun ilgili maddeleri Türkçe dışındaki dillerin kullanımı önünde engel oluşturmaktadır. Yakın tarihli bir örnek *Radikal Gazetesi*’nin 19 Ağustos 2008 tarihli sayısında yer almaktadır: “Diyarbakır Valiliği, Kayapınar Belediyesi’nin yeni açılacak parklara Kürtçe isimler vermesini yasakladı. Vali Hüseyin Avni Mutlu imzasıyla, 10 Haziran 2008 tarihinde belediyeye gönderilen yazıda, Belediye Meclisi’nin verdiği diğer isimlerin “Adres ve Numaralamaya İlişkin Yönetmeliğin 24. maddesine uygun olmadığından” onaylanmadığı belirtildi. Yönetmelikte, “Anayasa’nın temel ilkelerine yürürlükteki mevzuata, genel ahlaka aykırı, ayrımcılığa ve bölücülüğe yol açabilecek nitelikte tespit edilemez” deniliyor. Oysa yasaklanan isimler arasında bulunan “Berfin” (kar beyazı, kar tanesi ve kardelen), 2005 yılında Yenişehir Belediyesi’nce bir parka verilmiş ve bu adı Diyarbakır Valiliği onaylamıştı”.

Üçüncü Ulusal Program (Taslak)’ında insanların kendi özel talepleri ile ana dilin öğrenilmesini yeterli gören bir anlayış hâkimdir. Yanı sıra özel yayın kuruluşlarının yayın yapma hakkının önündeki engellerin kaldırılması için somut hiç bir hedef bulunmaktadır.

Ottawa Sözleşmesi:

Üçüncü Ulusal Program (Taslak) metninde;

(s. 10, p. 4) “ ‘Ottawa Sözleşmesi’ uyarınca mayınların temizlenmesi ve imha edilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir” denmektedir.

“Bölgesel Dengesizliklerin Azaltılması” alt başlığı altında yer alan bu ifade sevindiricidir ama tek başına bölgesel değişikliklerin azaltılmasına ne yönde katkıda bulunacağı açık değildir. Gömülü mayınlardan temizlenen toprakların tarıma açılması bile tek başına bölgesel dengesizliklerin azaltılması işlevini görmeyebilir.

Ayrıca Türkiye’nin 1 Mart 2004’te taraf olduğu Ottawa Sözleşmesi’ne göre, Türkiye sözleşmenin 4. maddesi uyarınca tanınan süre içinde -Türkiye için 1 Mart 2008’dir- stoklarındaki anti-personel mayınların imhasını yerine getirmeyen üç ülkeden biridir (diğer iki ülke Belarus ve Yunanistan’dır). Türkiye’nin hazırladığı rapora göre, Türkiye’nin stoklarında 2.866.818 anti-personel mayın bulunmaktadır ve bunların ne zaman tamamen imha edileceği belirtilmemiştir². *Üçüncü Ulusal Program*’da bu konuya da açıklık getirilmesi sevindirici olacaktır.

²<http://www.icbl.org/content/download/30321/478639/version/1/file/June+08+Stockpile+Destruction+Factsheet.pdf>, ve <http://www.icbl.org/lm/2007/turkey.html>.

Ayrımcılıkla mücadele alanında TİHV önerileri:

1. Kürt Sorunu'na ilişkin kapsamlı bir yaklaşım geliştirilmeli ve bu metne yansıtılmalıdır.
2. Köy koruculuğu sistemi lağvedilmelidir.
3. Türkçe dışında yapılan Radyo/TV yayınlarına erişim etkili biçimde geliştirilmeli ve geriye kalan yasal engeller de ortadan kaldırılmalıdır.
4. Türkçe dışındaki dillerin öğretilmesinin teşvikine yönelik uygun tedbirlerin alınmalıdır. Anadilin eğitimi ve anadilde eğitim ile ilgili olarak somut hedef ve programlara yer verilmelidir.
5. Ottawa Sözleşmesi'nin gereği olarak stoktaki mayınların imhası da bir takvime bağlanmalıdır ve gömülü mayınların imhası için son tarih olan 2014 yılı beklenmemelidir.

İnsan Hakları Kurulları

Üçüncü Ulusal Program (Taslak) metninde;

(s.3, p.3) “İnsan hakları alanında, Devlet ile sivil toplum arasında İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları aracılığıyla kurulan diyalog güçlendirilmiştir. Yürütmeye yönelik olarak kuvvetler ayrılığı ilkesi temelinde yeniden yapılanma çalışmalarına devam edilmiştir”.

(s.5, p.2) “T.C. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı’nın, Paris İlkeleri çerçevesinde yeniden yapılandırılması çalışmaları sonuçlandırılacaktır” denmektedir.

Durum değerlendirmesi:

İkinci Ulusal Program’da “devlet ve sivil toplum arasında diyalog sağlama işlevini üstlenen İnsan Hakları Danışma Kurulu’nun işlevini *Üçüncü Ulusal Program (Taslak)* metninde İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları üstlenmiş görünmektedir. Öyle ki, 2003 tarihli *İkinci Ulusal Program*’ın “Siyasi Kriterler” bölümünde “İnsan hakları alanında Devlet ile sivil toplum arasında güçlü diyalog platformu olan İnsan Hakları Danışma Kurulu faaliyete geçmiştir” denilmektedir. Oysa 23 Kasım 2003 tarihinde yürürlüğe giren 25298 sayılı “İnsan Hakları Danışma Kurulunun Kuruluş Görev ve İşleyişi İle İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”in ilgili 6. maddesi³ uyarınca yılda üç kez toplanması gereken kurul, 2005 yılının şubat ayından bu yana toplanmamaktadır. Bu yasal düzenleme karşısında, kurulun toplanmaması sonucunun ortaya çıkmasında sorumlu olan kişilerin suç işlemekte olduklarını da tespit etmek gereklidir.

İnsan Hakları Danışma Kurulu adından da açıkça anlaşılacağı üzere bir danışmanlık birimi olarak oluşturulmuştur. Buna karşın, Hükümetin Kuruldan görüş istediği tek konu 08.12.2003 tarihinde AB Uyum Raporunun insan hakları ve siyasal kriterler çerçevesinde değerlendirilmesi olmuştur. Kurulun hukuka aykırı bir şekilde dağıtılmasından önceki kısa çalışma döneminde tek bir yasa tasarısı için bile görüş alınmamıştır.

26 Şubat 2008 tarihli *Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi*’nin 6. sayfasının 6. paragrafında, “İlgili BM ilkelerine uygun olarak bağımsız ve yeterli kaynakları bulunan bir ulusal insan hakları enstitüsünün kurulması, insan hakları ile ilgili davaların, istatistiksel verilerle izlenmesi.” şeklindeki ifade yerine *Üçüncü Ulusal Program (Taslak)* metninde (s.5, p.2) “T.C. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı’nın, Paris İlkeleri çerçevesinde yeniden yapılandırılması çalışmaları sonuçlandırılacaktır” denmektedir.

Bilindiği gibi, B.M. İnsan Hakları Komisyonu’nun 3 Mart 1992 tarihli 1992/54 sayılı ve B.M. Genel Kurulu’nun 20 Aralık 1993 tarihli 48/134 sayılı kararlarıyla kabul edilmiş olan ve “Paris İlkeleri” olarak nitelendirilen “İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması İçin Kurulan Ulusal Kuruluşların Statüsüne İlişkin İlkeler”, insan hakları alanında ve ayrımcılıkla mücadele etmek için kurulan ulusal kuruluşların diğer devlet kuruluşlarından ve siyasal iktidardan özerk olmasını güvence altına almayı

³ 6. madde a bendi: “Kurul; Şubat, Haziran, Ekim aylarının ilk haftasında olmak üzere yılda üç sefer düzenli olarak toplanır”

hedefleyen ilkelerdir. Bu çerçevede; kurulacak ulusal mekanizmanın anayasal ya da yasal bir temele oturması; finansman ve personel açısından bağımsızlığının sağlanması; üyelerin görev güvenceleriyle donatılması; atanma prosedürlerinin, üyelik kriterlerinin, üye kompozisyonlarının açıkça belirlenmesi; habersiz ve sınırsız bir ziyaret yetkisine sahip olması; raporlar düzenleyerek kamuoyuna hesap verebilir olması; tavsiyelerde bulunma yetkisine sahip olması gereklidir. Aksi halde, oluşturulacak mekanizma, şu anda var olan mekanizmaların bir benzeri haline gelecek ve öngörülen mekanizma niteliğini hiçbir biçimde taşımayacak ve dahası güvenilir olmayacaktır.

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları'nın bağlı olduğu TC Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı'nın Paris İlkeleri çerçevesinde yeniden yapılandırılması, *Üçüncü Ulusal Program (Taslak)* metninde belirtildiği gibi, mümkün değildir. Dolayısı ile katılım ortaklığı belgesinde öngörülen Ulusal Kurum ile Başbakanlığa bağlı İnsan Hakları Başkanlığının yeniden yapılandırılması girişimleri ne karşılaştırılabilir, ne de ikincisi birincisinin ikamesi olabilir. Dahası bu girişim insan hakları açısından kaygı verici gelişmelere yol açabilir. Söz konusu kuruluş kendisini şu şekilde nitelendirmektedir: “Devlet teşkilatı içerisinde, insan hakları alanında kurumsallaşma konusunda en kapsamlı düzenleme, Başbakanlık teşkilatı hakkındaki 3056 sayılı Kanun'da değişiklik yapan 12.04.2001 tarihli ve 4643 sayılı Kanun ile gerçekleştirilmiştir. Anılan Kanun ile Başbakanlık merkez teşkilatı içerisinde ana hizmet birimi olarak ‘İnsan Hakları Başkanlığı’ kurulmuştur”⁴. Ayrıca Başkanlık kendisini tanımlarken “ordu”⁵ metaforuna başvurmakta ki, bu disiplini ve itaati çağrıştırmaktadır. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'nın, *Azınlıklar ve Kültürel Haklar Raporu*'ndaki düşünceleri nedeniyle eski İnsan Hakları Danışma Kurulu (İHDK) Başkanı Prof. Dr. İbrahim Kaboğlu ve Alt Komisyon Başkanı Prof. Dr. Baskın Oran hakkında “halkı kin ve düşmanlığa tahrik” ile “yargı organlarını alenen aşağılama” suçlarından 5'er yıla kadar hapis istemiyle açtığı ve İbrahim Kaboğlu ve Baskın Oran'ın beraati ile sonuçlanan davayı bu çerçevede değerlendirmek yerinde olacaktır.

Bununla birlikte İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları'na insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin istenildiği ölçüde katılımının gerçekleşmediği bizzat TC Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı'nın hazırladığı *2007 İnsan Hakları Raporu*'nda belirtilmektedir⁶. Dolayısıyla devlet ve sivil toplum arasında

⁴ TC Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, *2007 İnsan Hakları Raporu*, s. 5-6.

⁵ TC Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, *2007 İnsan Hakları Raporu*, s. 10: “Toplamda 1536 üyesi bulunan İl İnsan Hakları Kurulları, İlçe İnsan Hakları Kurulları üye sayısı da hesaba katıldığında yaklaşık 17-18 bin kişilik devasa bir “insan hakları ordusu” söz konusu olmaktadır. İyi teçhizatlandırılabilen bu sayıdaki bir ‘ordu’ insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde çok önemli bir potansiyele sahip olabilecektir”.

⁶ TC Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, *2007 İnsan Hakları Raporu*, s.11: “Yönetmelik hükümlerine göre Kurullarda en az 3 olması gereken sivil toplum kuruluşları bazı illerimizde sadece 1'dir. Bu, birçok ilimizde, insan hakları alanında veya daha kötüsü genel anlamda çok az STK bulunmasından veya bir başka deyişle sivil toplum örgütlenmesinin ülkemizde yeterli düzeyde olmamasından veya bazı STK'ların kurullara girmek istememelerinden kaynaklanmaktadır. İlçelerdeki durumun ise daha vahim olduğu rahatlıkla söylenebilir. Buna karşılık, Ankara, İstanbul, Antalya, Kütahya gibi illerimizde STK üye sayısı oldukça yüksektir. Büyük illerimizin bu konuda şanslı olduklarını ve daha fazla STK'yı bünyelerinde barındırabildiklerini söylemek mümkündür. Bununla birlikte, Kurullarda görev yapan STK'ların önemli bir kısmı insan haklarıyla doğrudan ilgili değildir. Kurullarda üyelik yapan bazı STK'ların, insan hakları çalışmalarına hangi ölçüde ve nasıl katkı sağlayabilecekleri pek belirgin değildir. Bu konuda insan hakları alanında doğrudan faaliyet gösteren derneklerin Kurullara üye olmaları Kurul çalışmalarına dinamizm kazandıracaktır. Bunun için de STK'ların İHK'ını kendilerine karşı bir hasım veya alternatif görmemeleri gerekmektedir”.

güçlendirildiği ileri sürülen diyalogun aslında ya hiç gerçekleşmemiş ya da sınırlı kalmış olduğu söylenebilir.

Ulusal kurullarla ilgili olarak TİHV yayınları kapsamında Kerem Altıparmak ve Hülya Üçpınar tarafından hazırlanarak basılan *İşkenceyi Önlemede Ortak Akıl*⁷ kitabının özellikle 80-83 sayfaları arasında, altta yer verdiğimiz tespit ve yaklaşımları oldukça yol göstericidir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de uzun bir süredir, idare içerisinde çok sayıda insan hakları birimi bulunmaktadır. Türkiye’de insan hakları konularıyla ilgili bir bakanlığın yanı sıra yönetsel hiyerarşi içerisinde çeşitli daire başkanlıkları, bölümler vs. bulunduğu da görülmektedir. Halen Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve MGK Genel Sekreterliği’nde Genel Müdür Yardımcılığı, Daire Başkanlığı, Şube Müdürlüğü, Bölüm düzeyinde örgütlenmiş çeşitli yönetsel birimler bulunmaktadır.

Ancak bu birimlerin hiçbiri ihlalcinin aynı zamanda koruyucu olması çelişkisini aşmak üzere tasarlanmamıştır. Bu nedenle “insan hakları ulusal kurumlarından” (national human rights institutions) kastedilen herhangi bir yönetim birimi değil belirtilen bu çelişkiyi aşacak şekilde örgütlenmiş insan hakları kurumlarıdır. Bir başka deyişle yönetim hiyerarşisinden bağımsız onu dışarıdan gözlemleyebilen örgütlenme modelleridir. Bunun ne kadar gerçekleştirilebilir bir hedef olduğu tartışmaya açık olmakla birlikte, yine de böylesi bir hedefin yönetim paradigmasını aşma konusunda, hiyerarşi içinde yapılandırılmış yönetim birimlerinden daha fazla şansa sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Bu nedendir ki bir yandan genel nitelikli insan hakları teşkilatlanması açısından Paris İlkeleri ulusal mekanizmaları “uluslararası” bir sorun haline getirmiştir.

Bununla birlikte bu belgeler insan hakları teşkilatlanmasının altın kuralını sunmamaktadır. İnsan haklarının yönetsel yollardan en iyi ne şekilde korunabileceğine dair her ülkede uygulanabilecek kesin bir reçete yoktur. Nitekim, Viyana Bildirgesi ve Eylem Planı, Paris İlkeleri’nin dikkate alınması gerekliliğine dikkat çekmekle birlikte, “her devlet[in] kendi ihtiyaçlarına en uygun yapıyı seçme hakkına” sahip olduğunu kabul etmiştir. Bu ifade insan haklarının gelişmesi ve korunması hedeflerine aykırı bir tercihte bulunabileceği anlamına gelmez. Tam tersine, mevcut güvenceleri güçlendiren ve geliştiren önlemler alınması gereğini ortaya koymaktadır. Burada söz konusu edilen sınırsız bir takdir yetkisi olarak değil araçları, ihtiyaçlarla orantılı olarak arttırmak, hedefe ulaşmayı zorlaştıran engelleri ortadan kaldırmak olarak anlaşılmalıdır.

Ulusal kurumların oluşturulmasında, bu kurumların evrensel standartlarının belirlenmesine yönelik 1993 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiş olan Paris İlkelerinden hareket edilmelidir.

Bununla birlikte, bu metinlerin hiçbiri insan hakları alanında etkili bir denetim sağlamayı hedefleyen siyasî iradenin yerini alamazlar. Türkiye’de bu iradeden yoksun olarak kurulan ulusal mekanizmalar yukarıda açıklandığı gibi uluslararası ölçütlerin gereklerini yerine getirmekten çok uzaktır ve Türkiye’de insan haklarının

⁷ Kerem Altıparmak ve Hülya Üçpınar, *İşkenceyi Önlemede Ortak Akıl*, Ankara, TİHV, 2008.

geliştirilmesine hiçbir ciddi katkı sağlayamamıştır. Dahası İnsan Hakları Danışma Kurulu örneğinde olduğu gibi insan hakları çalışanlarının hedef tahtası haline gelmesine neden olmuşlardır.

Türkiye’de bugüne kadar yapılan teşkilatlanma çalışmaları tamamen AB’yle ilişkiler bağlamında, insan hakları alanında ilerleme gösterildiği kanıtlamak adına yapılmıştır. Süreç içerisinde, insan hakları örgütleri ve uzmanlar dinlenilmemiş, çözüm alternatifleri tartışılmamıştır. Yanı sıra, mevcut yapıları değiştirip bir ulusal kurum oluşturma girişimlerinde de farklı bir yöntem izlenmemiş, bu çaba ancak insan hakları örgütlerinin etkin muhalefeti sayesinde durdurulabilmiştir.

Bugün gelinen noktada hükümetin aynı politikayı izleyip izlemeyeceği çok daha kritik bir anlam taşımaktadır. Avrupa Birliği Konseyi 18 Şubat 2008’de yayımladığı Katılım Ortaklığı Belgesi’nde 1-2 yıllık süreç içerisinde gerçekleştirilmesi gereken kısa dönem öncelikler arasında Birleşmiş Milletler İlkeleri’ne uygun yeterli mali kaynağın sağlandığı bağımsız bir Ulusal insan hakları kurumu kurulması da sayılmaktadır. Öte yandan aynı belgede işkenceye karşı sıfır tolerans siyaseti kapsamında alınan önlemlerin de kısa vadede uygulanması istenmektedir.

Bu kapsamda, Seçmeli Protokolü imzalayan Türkiye’nin süreci tamamlamak üzere onay işlemini de çok geciktiremeyeceği ortadadır.

Tüm bu gelişmeler karşısında, çok kısa bir süre içerisinde ulusal kurum veya kurumların kurulacağını tahmin etmek güç değildir. Ne var ki yukarıda sözü edilen ve daha önceki teşkilatlanma sürecinde mevcut olmadığı belirtilen iradenin bu yeni süreçte canlandığına dair hiçbir ipucu ortada yoktur. Yani hükümet bu süreç içerisinde şeffaf ve açık bir tartışma sürecini henüz başlatmamış, insan hakları camiasının farklı aktörlerinin katılımını sağlama iradesini göstermemiştir. Muhtemelen kendi hazırlığını yapıp, herkesin bu modeli desteklemesini isteyecektir.

Böyle bir süreçten Paris İlkeleri’nin ruhuna uygun bir ulusal yapının çıkmasını beklemek ise fazla iyimserlik olacaktır.

Ulusal mekanizmalar için aranan sihirli formül kurumun kendisi değil süreçtir. Gerçekçi ve sağlıklı bir ulusal mekanizma ancak uzun soluklu ve geniş katılımlı bir çalışmanın ürünü olabilir.

İnsan Hakları Kurulları alanında TİHV önerileri:

1. İnsan Hakları Danışma Kurulu’na vakit kaybetmeksizin amacına uygun olarak işlerlik kazandırılması gerekmektedir.
2. Ulusal İnsan Hakları Kurulları’nın Paris İlkeleri çerçevesinde özerkliğinin sağlanması için kurullar, geniş katılımlı aktif bir çalışmayla yeniden tasarlanmalı ve oluşturulmalıdır.
3. İşkencenin Önlenmesi bölümünde de yer verildiği gibi BM İşkenceye Karşı Sözleşme Seçmeli Protokolünü onaylanmalı ve özgürlüğünden alıkonulan kişilerin bulunduğu tüm mekânlara düzenli ve habersiz ziyaretler gerçekleştirecek bağımsız bir ulusal organın kurulması konusu da bu çerçevede ele alınmalıdır.

Uluslararası Ceza Divanı Statüsü

Üçüncü Ulusal Program (Taslak) metninde;

(s. 403) “(...) ‘Uluslararası Ceza Divanı Statüsü’ne taraf olunması dahil olmak üzere bu fasıl kapsamına giren konularda gerekli çalışmalar sürdürülmektedir” denmektedir.

Durum değerlendirmesi:

Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne *Üçüncü Ulusal Program (Taslak)* metninin 31. fasıl “Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları” başlığı altında yer verilmiş olması hiç yer verilmemesinden daha iyidir.

17 Temmuz 1998’de Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin (UCM) nasıl çalışacağını ve devletlerin mahkeme ile işbirliği için ne yapmaları gerektiğini tanımlayan Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü ile kurulan UCM, 11 Nisan 2002’de faaliyete geçti. 15 Temmuz 2008 tarihi itibarıyla Roma Statüsü, 139 devlet tarafından imzalanmış ve 107 devlet tarafından onaylanmıştır.

Uluslararası Ceza Mahkemesi, dünya çapında ve her düzeyde gerçekleşen soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarının faillerinin cezasız kalmamasını sağlayacak bir mekanizmayı yaşama geçirmek için oluşturulmuş bir mahkemedir ve başarısı Dünyadaki bütün devletlerin vereceği desteğe bağlıdır.

Roma Statüsü, güvenliği sadece kendi tekelinde gören, kendi fiillerinden doğan sorumluluğu iktisadî ve askerî gücüyle ortadan kaldırmaya çalışan ve dolayısıyla insanlığa yönelik tehdit oluşturan her türlü anlayış ve girişimin cezasız kalmayacağı bir küresel düzenin önemli bir ilk adımıdır.

Bu mekanizma aracılığıyla taraf devletler aynı zamanda kendi egemenlik alanlarında söz konusu suçları işleyenleri etkili bir biçimde cezalandıracaklarını, aksi takdirde UCM’nin bu suçların cezalandırılması için devreye gireceğini taahhüt ettikleri için, kendi hukuk sistemlerini söz konusu suçlara karşı güçlendireceklerdir.

Roma Statüsüne taraf olma, hukukun üstünlüğünün sınırlar ötesinde, evrensel düzeyde kabul edilmesi yolunda atılmış önemli bir adımdır. Bu sıfatı elde eden her Taraf Devlet, önce kendi sınırları içinde soykırım yapmayacağını, insanlığa karşı suç işlemeyeceğini, savaş suçlarından uzak duracağını kabul etmekle, hem kendi sınırları içinde hem de evrensel düzeyde barış ve esenliğin gerçekleşmesine katkıda bulunacaklardır.

“Uluslararası Ceza Divanı Statüsü” ile ilgili TİHV önerileri:

Türkiye vakit kaybetmeksizin Roma Statüsüne taraf olmalıdır.

SONUÇ

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VAKFI'NIN ÖNERİLERİ

Bir askerî darbenin ürünü olan hâlihazırdaki 1982 Anayasası kapsamlı bir bakış açısıyla ve mümkün olduğu kadar geniş katılımın sağlanmasıyla gözden geçirilmeli ve

- Sürekli değişen ve genişleyen insan hakları ve demokrasi anlayışlarına uygun olarak;
- Militarizmden, güvenlik rejimi zihniyetlerinden arınmış;
- Yurttaşlığı, herkesin, etnik kökeni, dinsel inançları, mezhebi, cinsiyeti, cinsel yönelimi, siyasal görüşleri nedeniyle ya da başkaca bir nedenden dolayı ayrımcılığa uğramaksızın eşit hak ve sorumluluklar ile donatılacağı biçimde yeniden tanımlayan;
- Yurttaşların temel hak ve özgürlüklerini, sosyal adaletin tesisi yönünde ekonomik ve sosyal haklarının yanısıra, doğal ve kültürel çevre ve varlıkların da korunmasını güvence altına alan;
- Yurttaşların birlikte yaşama iradesinin bir ifadesi olacak; yeni bir anayasa hazırlanmalıdır.

İşkence ve kötü muamele alanında TİHV önerileri:

İşkencenin önlenmesi ve “sıfır hoşgörü” politikasının gerçeklik kazanması için, çeşitli insan hakları kurumları tarafından da ısrarla ifade edilen ve biri diğerine herhangi bir öncelik taşımadan, ivedilikle yapılması gerekenler şunlardır;

1. Sistematik ve merkezileştirilmiş veri toplanması:

Yapılan yasal düzenlemelerin etkili bir şekilde uygulanması için, kolluk kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen işkence ve kötü muamele uygulamaları hakkında Adalet Bakanının yukarıda sık sık değindiğimiz cevabında yer alan verilere göre daha merkezileştirilmiş, etkili, güncel ve kişi bazında bilgi toplanmalıdır.

2. İşkenceyi önleyici mücadele mekanizmaları:

- BM İşkenceye Karşı Sözleşme Seçmeli Protokolü TBMM yeni yasama dönemi çalışmaları başlar başlamaz hemen onaylanmalı ve Protokol'de önerilen niteliklere sahip tarafsız ve bağımsız bir ulusal organ oluşturularak tüm alikonulma yerlerine düzenli ve habersiz ziyaretler gerçekleştirilmelidir. Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme'nin Seçmeli Protokolü (OPCAT) Dışişleri Bakanı Abdullah Gül tarafından 14 Eylül 2005'te imzalanmıştır fakat her türlü çabamıza karşın yaklaşık 3 yıldır TBMM tarafından onaylanmamıştır. Dahası ilgili bakanlıklar bünyesinde mevcut cezaevi kurullarının OPCAT çerçevesindeki kurullara dönüştürülmesini amaçlayan kimi çalışmaların yapıldığı duyulmaktadır, ki bu durum OPCAT'ın hedeflediği bağımsızlığı güvence altına alınmış ulusal önleme mekanizmaları konusunda risk oluşturmaktadır.

- Özlük hakları bakımından Cumhuriyet Savcısına bağlı olarak çalışacak adli kolluk oluşturulmalıdır.

- Şüphelilerin polis ve jandarmaların gözaltındaki tüm sorgulamalarının sesli ve

görüntülü kayıtları alınmalıdır.

- İnsan hakları ihlallerini izleyen insan hakları savunucuları, avukatlar ve gazetecilere yönelik baskı ve tacizlere son verilmelidir.

3. İşkence iddialarının ivedilikle, bağımsız, tarafsız ve etraflıca soruşturulması:

- İşkence ve kötü muamele iddialarının soruşturulması için bir şikâyet yapılması beklenmemeli, bu konuda yeterli şüphe olması durumunda re'sen kovuşturma başlatılmalıdır.

- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarıyla da uyumlu bir şekilde, güvenlik güçleri mensupları tarafından işlendiği iddia edilen ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. (yaşama hakkı), 3. (işkence ve diğer kötü muamele yasağı) ve 13. (etkili başvuru hakkı) maddelerinin ihlali ile ilgili olan insan hakları ihlalleri vakaları hakkında derhal, bağımsız, tarafsız ve kapsamlı soruşturmalar yapılmasını sağlanmalıdır.

- Kolluk kuvvetleri tarafından işlendiği iddia edilen insan hakları ihlallerine karşı derhal, bağımsız, tarafsız ve kapsamlı soruşturmalar yapılabilmesi için etkili şikâyet mekanizmaları geliştirilmelidir.

- İşkence konusunda şikâyette bulunan kişiye, işkencenin fiziksel ve ruhsal izlerinin saptanabilmesi için Birleşmiş Milletler tarafından kabul gören İstanbul Protokolü prosedürü uygulanmalıdır.

- Kolluk kuvvetleri tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen işkence olayları karşısında hazırlık soruşturmaları bizzat Cumhuriyet Savcıları tarafından yürütülmeli, savcılar İstanbul Protokolü'nün öngördüğü şekilde adli tıp muayenesi istemeli, olay yerinde keşif yapmalıdır.

- Kolluk kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen öldürme olaylarında, olay yerinde derhal ve bağımsız bir şekilde delil toplanması ve savcının derhal çağrılarak olay yeri incelemesi yapılması sağlanmalıdır.

- Kolluk kuvvetlerinin ciddi insan hakları ihlalleri işlediğinin iddia edildiği durumlarda, savcılar amirlerin de sorumluluğunu araştırmalıdır.

- Bu tür ihlallerden sorumlu olduğu iddia edilen herkese karşı, gerekli yaptırımlar da uygulanmak suretiyle cezaî ve disiplin kovuşturması başlatılmalıdır.

- İşkence ve diğer kötü muameleden dolayı hakkında soruşturma açılan görevlilere işten el çektirilmeli ve cezalandırılmaları durumunda ise işten çıkarılmaları sağlanmalıdır.

- Hakkında dava açılan görevlilerin avukatlarına ücret ödemekten vazgeçilmelidir.

- İşkence mağdurlarının adli yardım hizmetine kolaylıkla ulaşabilmesi sağlanmalıdır.

- Mağdurların tazminat ve rehabilitasyon hakkı güvence altına alınmalıdır.

4. Kusurlu dava duruşması işlemlerine dair:

- Duruşmalar sırasında mağdurların yaşadıkları süreci ve kendilerini en iyi şekilde ifade edebilmelerine olanak tanıyacak düzenlemeler yapılmalı, mağdurlarda oluşan

psikolojik tahribatı göz önünde tutarak adlî mekanizma içinde yeteri kadar sosyal hizmet uzmanı, psikolog ve psikiyatrist istihdam edilmelidir.

- Delillerin sunulması sürecine dair düzenleyici zaman dilimleri belirlenmeli, dava duruşmaları için daha gelişkin ve sürdürülebilir düzenleyici çerçeveler sağlanmalı ve dava öncesi hazırlığın etraflı bir biçimde yapılabilmesine yönelik mekanizmalar geliştirmek suretiyle, duruşmaların gereksiz gecikmeler yaşanmadan yapılabilmesi sağlanmalıdır.

- Sanık ya da tanık olarak ifade vermesi için çıkartılan mahkeme celplerine riayet etmeyen kolluk kuvveti mensuplarına yaptırımlar uygulanmalıdır.

- Etkili bir tanık koruma sisteminin kurulmalıdır.

- Güvenlik güçleri mensupları hakkında açılan davaların “güvenlik gerekçesiyle” uzak bir yere alındığı durumlarda, ilgili tarafların ve avukatlarının duruşmalara katılım masraflarının (ulaşım ve kalacak yer masrafları dahil olmak üzere) devlet tarafından karşılanmalıdır.

5. Yasal düzenlemeler:

- Terör suçu işlediği gerekçesiyle gözaltına alınan bir kişinin gözaltına alındığı ilk andan itibaren var olan, bir savunma vekili ile görüşme hakkının savcının isteği ve hakim karar ile 24 saate kadar ertelenmesine izin veren Terörle Mücadele Yasası'nın 10. maddesinin b fıkrasını kaldırılmalı ve yeniden tecrit gözaltı uygulamasına dönülmesi önlenmelidir.

- Kolluk kuvvetleri tarafından öldürücü nitelikte güç kullanımının, öldürücü güç kullanımına sadece hayat kurtarmak için kaçınılmaz olduğu durumlarda başvurulması gerektiğini belirten uluslararası ilkeler ile uyumluluğunu sağlamak amacıyla, Haziran 2006'da değiştirilen Terörle Mücadele Yasası'nın Ek 2. maddesi değiştirilmelidir.

- Polisin yetkilerini genişletip keyfileştiren Polis Vazife ve Salahiyet Kanununun değiştirilmelidir.

- İşkence suçu için hiçbir şekilde zamanaşımı uygulamamalıdır.

6. İşkence ve kötü muamelenin tıbbî olarak belgelenmesine ve adlî tıp hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik tedbirler:

- Adlî Tıp Kurumu işlevsel ve resmî olarak Adalet Bakanlığı'ndan bağımsızlaştırılmalıdır.

- İşkence iddialarının ispatlanmasında fiziksel bulgular kadar ruhsal bulgular da eşit önem taşır. Rapor veren tıbbî personel işkencenin fiziksel ve ruhsal izlerini tespit etme olanağı veren adlî tıp teknikleri konusunda gereğince eğitilmeli ve işkence konusunda şikâyette bulunan kişiye İstanbul Protokolü prosedürü eksiksiz olarak uygulanmalıdır

- Mahkemelerin, üniversitelerin eğitim ve araştırma hastaneleri ile diğer uzman kurumlar tarafından verilen tıbbî ve psikiyatrik raporları delil olarak kabul etmesini sağlamak için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

- Gözaltına alınan kişilerin tıbbî muayenelerinin tam, bağımsız ve tarafsız bir şekilde

yapılmasını sağlamaya dönük gerekli düzenlemeler yapılmalı ve bu düzenlemelerin uygulanıp uygulanmadığı sıkı bir şekilde kontrol edilmelidir.

7. Yapılan yasal iyileştirmelerin uygulanabilmesi için uygulayıcılara gerekli eğitim verilmeli, etkin denetim sağlanmalıdır:

- Polis ve jandarma görevlilerine, yasal değişikliklerin ve uluslararası ilkelerin uygulanması hakkında ek eğitimler verilmeli, genelge ve yönerge hükümlerinin uygulanması sağlanmalı ve aksi halde söz konusu olacak yaptırımlar eklenmelidir;

- Hâkim ve savcılara, yasal değişikliklerin ve uluslararası ilkelerin uygulanması hakkında ek eğitimler verilmeli ve çıkartılan genelge ve yönergelerin uygulanması sağlanmalıdır.

İfade özgürlüğü alanında TİHV önerileri:

1. *Üçüncü Ulusal Program (Taslak)* metninde sık sık vurgulanan “katılımcı demokrasi” konusunda siyasî irade samimiye, yukarıdaki bölümde yer verdiğimiz düşünce ve ifade özgürlüğünün önünde engel teşkil eden hukukî düzenlemeler bir bütün olarak değerlendirilmeli ve özgürlükleri genişletici bir bakış açısından yeniden düzenlenmelidir.
2. Tüzel kişiliklere hakaret suçu ceza hukukundan tamamen çıkarılmalıdır.
3. Yargı bağımsızlığının sağlanması için gerekli adımlar atılmalıdır.
4. Uzun vadede toplumun geneline hâkim olan otoriter zihniyetin dönüştürülmesi hedeflenmelidir.

Din ve vicdan özgürlüğü alanında TİHV önerileri:

1. Diyanet İşleri Başkanlığı, laik rejimin gereği olarak, lağvedilmelidir.
2. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi zorunlu olmaktan çıkarılmalıdır.
3. Cemevleri diğer ibadet kurumlarıyla aynı statüde kabul edilme ve cemevlerinin açılması konusunda karşılaşılan güçlükler ortadan kaldırılmalıdır.
4. *Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi 2007*'de “Ayrımcılığa Karşı Politikalar” alt başlığı altında yer alan “ders kitaplarında ve müfredatta, ayrımcılığa yol açan hususların kaldırılmasına yönelik çabaların güçlendirilmesi” (s. 9) ifadesinin gereği olarak ders kitaplarında yer alan otoriter, milliyetçi, Sünnî bakış açısının baskın olduğu, cinsiyetçi ve ayrımcılığı teşvik eden ifadelerin yanı sıra laikliğe aykırı ifadeler de ayıklanmalıdır.

Toplanma ve dernek kurma özgürlüğü alanında TİHV önerileri:

1. Güvenlik güçlerinin aşırı güç kullanmasının önlenmesi için tedbirler alınmalıdır. Etik kodun kabul edilmesi ve daha iyi hesap verilebilirliği temin etmek için tüm kolluk kuvvetlerini kapsayan bağımsız ve etkin bir şikâyet sisteminin kurulması gerekmektedir.
2. Keyfi uygulamalar yer veremeyecek biçimde Dernekler Kanunu ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanun yeniden düzenlenmelidir.
3. Siyasî partilere yönelik mevzuat örgütlenme özgürlüğünü geliştirici ve güçlendirici yönde yeniden düzenlenmelidir.

Ayrımcılıkla mücadele alanında TIHV önerileri:

1. Kürt Sorunu'na ilişkin kapsamlı bir yaklaşım geliştirilmeli ve bu metne yansıtılmalıdır.
2. Köy koruculuğu sistemi lağvedilmelidir.
3. Türkçe dışında yapılan Radyo/TV yayınlarına erişim etkili biçimde geliştirilmeli ve geriye kalan yasal engeller de ortadan kaldırılmalıdır.
4. Türkçe dışındaki dillerin öğretilmesinin teşvikine yönelik uygun tedbirlerin alınmalıdır. Anadilin eğitimi ve anadilde eğitim ile ilgili olarak somut hedef ve programlara yer verilmelidir.
5. Ottawa Sözleşmesi'nin gereği olarak stoktaki mayınların imhası da bir takvime bağlanmalıdır ve gömülü mayınların imhası için son tarih olan 2014 yılı beklenmemelidir.

İnsan Hakları Kurulları alanında TIHV önerileri:

1. İnsan Hakları Danışma Kurulu'na vakit kaybetmeksizin amacına uygun olarak işlerlik kazandırılması gerekmektedir.
2. Ulusal İnsan Hakları Kurulları'nın Paris İlkeleri çerçevesinde özerkliğinin sağlanması için kurullar, geniş katılımı aktif bir çalışmanın yeniden tasarlanmalı ve oluşturulmalıdır.
3. İşkencenin Önlenmesi bölümünde de yer verildiği gibi BM İşkenceye Karşı Sözleşme Seçmeli Protokolünü onaylanmalı ve özgürlüğünden alıkonulan kişilerin bulunduğu tüm mekânlara düzenli ve habersiz ziyaretler gerçekleştirecek bağımsız bir ulusal organın kurulması konusu da bu çerçevede ele alınmalıdır.

"Uluslararası Ceza Divanı Statüsü" alanında TIHV önerileri:

Türkiye vakit kaybetmeksizin Roma Statüsüne taraf olmalıdır.